Cranmer, gepoogd, tegen dit vormelijk Episcopale stelsel een gematigd Gereformeerd liturgisch geheel over te stellen, maar, vooral onder de aandrijving van John Knox, zijn de Puriteinen, en later de Independenten, in een tegenovergesteld uiterste overgeslagen, en hebben zich kortweg zoogoed als van alle vorm geëmancipeerd, en op hoogst ernstige wijze het liturgisch beginsel zoogoed als *tot niets* herleid.

Overmits nu de geschriften der Puriteinen ook hier te lande veel vertaald en gretig gelezen werden, heeft dat rustelooze protest tegen alle eeren van den vorm, en dat gestadig dringen op emancipatie van den individueelen geest in elk gegeven oogenblik, ook hier te lande zijn uitwerking niet gemist. Reeds van nature is de Nederlander geen minnaar van nobele vormen. In het vormelooze vindt zijn gemakzucht zich thuis en elke vorm knelt hem. Er waar nu bovendien zekere overgeslopen eenzijdigheid uit de Doopersche richting ook in onze Gereformeerde kerken nawerkte, is het alleszins begrijpelijk, dat dit valsche Spiritualisme ook hier te lande een vruchtbaren bodem vond, en na niet zoo lange dagen allen eerbied voor het liturgische verdrong.

Allengs was het dan ook zoo ver gekomen, dat niemand in Gods kerk meer naar de juiste verhouding tusschen *geest* en *vorm* in den eeredienst vroeg. Het »ieder vogeltje zingt zooals het gebekt is," werd onder predikanten regel. Waaraan had men zich te storen? De predikant was volmaakt vrij, om heel den eeredienst in te richten gelijk hem dit geviel. Noch orde noch regelmaat noch gelijkheid werd meer waargenomen. Ieder bewandelde zijn eigen paadje. Ieder bereed zijn eigen stokpaardje. En de gemeente, van verre niet vermoedende, welk gevaar hierin school, juichte dit eer toe, dan dat ze het tegenwerkte.

Wat deed dit er dan ook toe? Wat afwisseling hield den toon levendig. En als de predikant bovendien bekend stond als een »geestelijk mensch", zag men in dit geheel vrij omspringen met woord, vorm en volgorde, iets dat schier leek op heilige inspiratie in 't klein.

Zoo lang kan een kwaad, dat in den oorsprong niet bezworen werd, in de historie nawerken, en al erger worden.

Reeds in de dagen der Reformatie, kwam in Zwingliaansche en Doopersche kringen het beset op, dat er in de vergadering der geloovigen eigenlijk niets behoefde te zijn, dan een man, die preekte en voorging in het gebed. Een soort lezing in een zaal voor zeker aantal toehoorders. Een soort meeting met gebed geopend en gesloten. Een soort college over de heilige waarheid voor een gemengd gehoor.

Meer niets.

Geen *vergadering* als van één lichaam. Geen karakter aan die vergadering eigen als een vergadering van *geloovigen*. Geen tot uitdrukking komen van de eenheid in de onderlinge gemeenschap. Niets dat uiting gaf aan een gemeenschappelijke aanbidding.

Zelfs het gezang werd tot een minimum gereduceerd.

En het Avondmaal mocht ge nog houden ja, maar dan hoogst zeldzaam, en dan in de gehoorzaal rondgedragen en aangeboden aan de opgekomen hoorders.

Calvijn en à Lasco daarentegen hebben zich hiertegen van meet af verzet. Zij gaven beiden een tamelijk breede Liturgie. Zij herstelden de formuliergebeden. Zij boden aan de kerk aan het gewijde, weldoordachte woord. Zij regelden de volgorde en de onderscheiden deelen van den dienst. En wel verre van de predikatie tot het één en al te maken, werd die predikatie door hen ingeweven in een geheel stel van acten, waarin de eeredienst tot uiting kwam.

Ook op onze oude Synoden behield dit betere inzicht de hooge hand. Toch stonden de Fransche kerken hooger, en is de poging om ook ten onzent den liturgischen teugel iets straffer aan te trekken wel gewaagd, maar niet geheel geslaagd.

Het valsch-spiritualistisch element der Dooperij had te veel bedorven, en later werkte de Puriteinsche invloed uit Schotland in dit opzicht te verstorend op ons kerkelijk leven in.

Er was te sterk naar den vormelijken kant door Rome overdreven.

Die actie had een te sterke reactie gewekt, en onder die telkens weer geprikkelde reactie lijden we nog.

Wat ons daarbij ten deele nog gered heeft is onze Liturgische bundel, die, in 1619 nogmaals bezegeld en uitgebreid, openlijk en beslist tegenover de spiritualistische eenzijdigheid en Doopersche vormeloosheid partij koos.

Al is het toch, dat ook die Liturgische bundel allengs in het graf der vergetelheid scheen weg te zinken, toch bleef het Formulier voor het Avondmaal en voor den Doop, en evenzoo het Huwelijksformulier en dat van Bevestiging, zich in het gebruik nog altoos weer opnieuw handhaven.

Het is zoo, ook deze Formulieren verminkte men naar willekeur, en ieder predikant deed dit op eigen houtje. Zelfs ging die verkorting en verminking steeds verder, tot eindelijk onder het Moderne *régime* door tal van predikers *heel* onze Liturgie op zij werd geschoven.

Maar de Liturgische idee bleef dan toch in tal van kerken leven, en althans bij Doop en Avondmaal luisterde men saam nog met welgevallen naar de gezalfde, gewijde taal onzer vaderen.

We behoeven daarom voor de weeroplevING van het Liturgisch element in onze kerken in het minst niet onze toevlucht te nemen tot de Duitsch-Liturgische *agenda*, veel min tot het Episcopale »*Book of Common prayer*". Wie onze kerken ook uitwendig weer op wil bouwen, beginne met weer te gebruiken wat we hebben; die stuce zich aan aan het verleden; poge langs dien natuurlijken weg de gemeente weer een oog voor waardiger vormen te doen krijgen; en late het dan aan de doorwerking der zuivere beginselen over, of ons Liturgisch geheel zich nog verder, nog breeder, nog juister, en nog schooner ontwikkelen zal.

Reeds zijn we een goed eind weegs weer op het rechte spoor gekomen.

De Formulieren en Sacramenten worden weer vrij eenparig en nu ook onverminkt gebruikt. Enkele formuliergebeden worden weer met stichting gebeden. Ook dat voor den kerkeraad.

Ga dat proces zoo rustig door, en wachte men zich vooral stiptelijk voor het indringen in zijn Liturgie van vreemde buitenlandsche en buitenkerksche elementen.

Populaire Exegese.

De uitgever D. Donner zond ons twee populaire commentaren tegelijk toe, de één over den *Eersten Corintherbrief*, de tweede over den brief aan de *Filippenzen*, niet van één, maar van twee auteurs, die over den Filippenserbrief van den Zendingsdirector Ds. Donner, die over den *Eersten Corintherbrief* van Ds. Van Andel.

En niet alleen dat beide commentaren te gelijker tijd het licht zagen, maar ook hierin zijn ze één, dat ze beide op den titel verklaren populair bedoeld te zijn, en ten dienste der gemeente te zijn bearbeid.

Alleen is er dit kleine verschil, dat Ds. Donner zijn commentaar schreef *voor* de gemeente, Ds. Van Andel zijn uitlegging stuurt *aan* de gemeente.

Schijnbaar een nietigheid, en toch een verschil dat duidelijk het uiteenloopende van de bewerking kenmerkt.

Ds. Donner richt zich niet *tot* de gemeente, maar zorgt *voor* haar, en maakt haar ten behoeve gereed, wat men zou kunnen noemen een breede paraphrase, die als van woord tot woord niets doet dan den zin uitleggen.

Ds. Van Andel daarentegen, minder flegmatisch, meer sanguïnisch van aard, richt zich *tot* de gemeente zelve, en geeft ook wel uitlegging, maar toch meer door telkens den gedachtenkring te teekenen, die bij hemzelven door de lezing is opgewekt, en die nu als toelichting bij het woord komt, om den zin van dat woord als vanzelf te laten spreken.

Naar den regel van het *variis modis bene fit*, is uit beide gelijkelijk proffijt te trekken. Donner is praecieser, Van Andel is rijker, soms weelderig. Zoo zelfs dat als Donner een volgend maal 1 Corinthen, en Van Andel den Filippenserbrief, elk op hun eigenaardige manier behandelden, geen van beiden overtollig werk zou doen.

Nergens maait de één den ander het gras voor de voeten weg. Veeleer puren ze, over hetzelfde korenveld strijkend, elk voor zich op zijn wijs honig uit een korenbloem, die de ander staan liet.

We zijn daarom voor beide studiën dankbaar, en bevelen ze van harte aan ons kerkelijk publiek aan.

Toch beelde niemand zich in, dat onze Gereformeerde kerken op den duur met deze populaire uitleggingen volstaan kunnen.

Wat komen moet is de wetenschappelijke exegese, opdat onze kerken niet langer ongemerkt uit den Duitschen arbeid te veel elementen in zich opnemen, die bij den levensstandaard van onze Belijdenis niet passen.

Wilt ge intusschen van beide commentaren een proeve, lees dan eerst wat Van Andel over 1 Cor. 13 : 3 o. m. zegt.

Wat is dan deze liefde? 't Is eene gezindheid, die ons van nature niet eigen is, maar eerst dan in ons komt, als God haar van zich in ons doet overgaan. Liefde heeft God tot bron; zijne liefde is het geheim en de kracht onzer liefde. Zij is nawerking van zijne liefde; want zij bestaat in een innerlijk welgevallen aan den broeder, geboren uit het geloof, dat God een welgevallen aan hem heeft. Zoo volgt deze liefde Gods liefde op den voet. Zij verklaart zich niet uit 's broeders karakter of gave, en evenmin uit zijne liefde tot ons. Immers is Gods liefde tot hem niet uit soortgelijke dingen geboren? Hoe zou onze liefde dan op zijne liefde gelijken, als wij slechts lief hadden wat ons liefde afdwingt? Liefde, die zich uit het beminde voorwerp verklaart, is menschelijk. Zulk eene liefde is vriendschap, en zal eens het loon en de vrucht der liefde zijn, als deze haren arbeid ten volle verricht, en over alles, wat haar in den weg stond, gezegenpraald heeft, maar ook slechts loon en vrucht. De liefde zelve is vrucht des geloofs; in het licht des geloofs, dat God den broeder heeft bemind, wordt zij geboren. Hij heeft mij aan de gemeente gegeven, meer zelfs dan mij, want Hij gaf haar zijnen Zoon, en Hij gaf haar zijnen Geest; zal ik mijzelven dan aan mijne broederen onthouden? Ziedaar de gevoelens der liefde in redeneering omgezet. Omdat God liefheeft, heeft de liefhebbende liet; dat geeft aan zijne liefde een heilig karakter en zet haar een eeuwigen duur bij; dat is liefde in God. Het geloof zet onzen broeder in onze schatting zulk eene waarde bij, dat wij zijne gemeenschap zoeken, om met verloochening en opoffering van ons zelven, hem van dienste te zijn, of wij eenigszins mochten medewerken om Gods heilsraad over hem tot zijne vervulling te brengen.

Wie zoo lief heeft, zeker hij heeft vreugde aan zijne gaven, dat hij in tongen spreken of de verborgenheden der wetenschap verklaren kan, niet om zijns zelfs wil echter, maar om zijn broeders wil, dat hij wat heeft om dezen te dienen. Zoo hij offers brengt, hij brengt ze niet aan zijnen roem of aan zijn belang, maar aan den broeder, gedachtig dat hij zichzelven niet onthouden mag aan eenen, wien God niets minder dan zichzelven, en met zichzelven alle schepselen en dingen gaf. Wie zoo lief heeft, is waarlijk iets; door de gaven toch mogen wij Gods werktuig worden, eerst door de liefde worden wij zijn beeld. Door haar worden wij eens geestes met God en leven wij zijn leven mede; want God is liefde. Zoo een zal zijn loon niet missen; nooit toch nemen wij ons eigen belang beter waar, dan door het voor den broeder te offeren. Zooveel levens wordt de liefhebbende rijker, als hij broeders heeft liefgehad, en voor de offers die hij gebracht heeft, ontvangt hij niets minder dan een koninkrijk terug. Liever zonder gaven dan zonder liefde — dat niemand zich ruste gunne, vóór hij dit van harte nazeggen kan. Liefde is het eenig onbedriegelijk kenteeken, dat wij uit den dood des vleeschelijken, zelfzuchtigen aanzijns tot het ware, Goddelijke leven ingegaan zijn. Maar wie zal zoo met God liefhebben? Ach! wij zijn zoo diep gezonken, dat het ons van nature onmogelijk is lief te hebben, enkel omdat God liefheeft. Geen gebod brengt die liefde in het hart; dat doet God alleen. En daardoor bereidt Hij ons hart tot de liefde, dat Hij er uit wegneemt, wat het liefhebben in den weg staat, te weten den lust aan ons zelven. Hij geeft den mensch oogen om zichzelven te bezien, en dat is genoeg om den lust aan onszelven te dooden; want dan ziet de mensch zooveel kwaads en kleins aan zich, dat hij ophoudt, om allen als middel voor zich te willen. Openbaart God zich dan tevens aan ons als degene, die aan zulkeen zichzelven gaf, zie dan gevoelen wij ons schuldig aan Hem, om met al wat wij zijn, Hem en zijne kinderen te dienen. Maar eer ook niet. God alleen kan beminnen, vóór Hij bemind is; wij moeten van Hem bemind zijn, eer wij de zijnen kunnen beminnen. Onze liefde is er slechts door zijn liefde.

En leg hier nu naast wat Donner schrijft over Filipp. 2 : 5, 6 v. v.

Woorden wekken, maar voorbeelden trekken, zóó verstond het ook de apostel. Heeft hij de geloovigen in de vorige verzen met vele bewegelijke woorden tot ootmoed en zelfverloochening vermaand, in deze verzen gaat hij tot meerderen aandrang over hen te wijzen op het eenige en groote voorbeeld van hun Heer en Hoofd, Jezus Christus, in zijne diepe en voorbeeldelooze vrijwillige vernedering, en op zijne uitnemende verhooging, als het loon op zijne vernedering, waartoe God, de Vader, Hem verheven had: »Want dat gevoelen zij in u, hetwelk ook in Christus was." »Dat gevoelen," die gezindheid »zij in u," worde gevonden in u, geloovigen, »hetwelk ook in Christus Jezus was." Dat is: gelijkt hierin op Hem, Die u zulk een treffend exempel van zelfverzaking en ootmoed nagelaten heeft, als Hij Zichzelven niet behaagd heeft, maar Zich om uwentwille van de hoogste heerlijkheid tot den staat der diepste vernedering is afgedaald; immers Hij werd om uwentwille arm, daar Hij rijk was.

De apostel noemt hier onzen Zaligmaker »Jezus Christus", en niet den Zoon. Hij spreekt hier alzoo over Hem niet in het afgetrokkene naar zijne Goddelijke natuur alleen, maar over den persoon des Middelaars, in Wien de Goddelijke en de menschelijke natuur in de eenheid van zijn persoon voor eeuwig op het nauwst vereenigd zijn.

Als zoodanig geldt hij van Hem wat Hij was en deed vóór zijne menschwording, en wie Hij werd en wat Hij gedaan heeft na zijne menschwording.

Hij zegt dan van onzen Heiland vóór zijne menschwording, vóór zijne aanneming van de gestaltenis eens dienstknechts, dat Hij toen in de gestaltenis Gods was.

Het Grieksche woord, dat hier voor gestaltenis, en Mark. 16 : 12, waar het nog eenmaal voorkomt, voor gedaante vertaald is, duidt den vorm, het voorkomen van iemand. En waar het hier van Christus Jezus gebezigd wordt, wijst het op zijne Goddelijke heerlijkheid en majesteit, die Hij als de Zone Gods bij den Vader had eer de wereld werd. Maar gelijk onze kanttekenaren, Calvijn en alle rechtzinnige schriftverklaarders zeggen, wordt met dit woord ook zijn Goddelijk wezen en bestaan aangeduid, omdat zonder hetzelve geene ware Goddelijke majesteit en heerlijkheid wezen kan, en deze ook bij niemand kunnen zijn, dan bij den waarachtigen God, Jes. 42 : 8.

Dit blijkt dan ook onwederlegbaar uit de woorden die de apostel er aan toevoegt: dat Hij »geenen roof geacht heeft Gode even gelijk te zijn."

Die woorden zouden geen zin hebben, indien zij niet beteekende, dat de Zoon hetzelfde wezen met den Vader en den Heiligen Geest deelde, en dezelfde heerlijkheid en majesteit deelachtig was.

En die heerlijkheid en majesteit van het Goddelijk Wezen is zóó waarlijk zijn eigendom, dat Hij in de gestaltenis Gods zijnde, geenen roof geacht heeft Gode even gelijk te zijn.

Dat »geenen roof geacht heeft" is eene ongemeen sterke, ongewone uitdrukking; eigenlijk staat geen »daad van roof" geacht heeft. Hij achtte het geene daad van roof Gode even gelijk te zijn.

Wat men roof, dat eigent men zich onrechtmatig en onrechtvaardig toe, is geen wettig eigendom. Volgens eenige uitleggers zinspeelt de apostel op hetgeen satan den eersten menschen leugenachtig verzekerde: »gijlieden zult als God wezen."

Alzoo had de Zoon, als de eigen en natuurlijke Zoon van God, zijn »even gelijk zijn aan God" niet als eenen roof te achten; in zijne wezenseenheid met den Vader behoorde Hem de heerlijkheid en majesteit, gelijk den Vader. Hij kon verklaren: »Gelijk de Vader het leven heeft in Zichzelven, alzoo heeft Hij ook den Zoon gegeven het leven te hebben in Zichzelven," Joh. 5 : 26, en 10 : 30: »Ik en de Vader zijn één," en de apostel noemt Hem »het beeld des onzienlijken Gods," en »het afschijnsel zijner heerlijkheid, en het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid," Col. 1 : 15; Hebr. 1 : 3.

Maar wij vragen: Waarom gebruikt de apostel hier die ongewone uitdrukking, die wij nergens elders in de Schrift aantreffen? Zou hij met die uitdrukking zinspelen, gelijk wij zeiden, dat enkele uitleggers meenen, op den leugen van satan in het paradijs: »gijlieden zult als God wezen?" Dit dunkt ons te ver gezocht te zijn.

Ons komt het voor, dat wij de reden voor die uitdrukking te zoeken hebben in de voorafgaande vermaning. De apostel vermaant daar tegen eene gewaande, eene geroofde zelfverheffing en verhooging dergenen, die zichzelven uitnemender achten dan anderen, en alleen op hunne eigene belangen, eer en aanzien zagen en niet op hetgeen der anderen was.

Hiertegen nu stelt hij het gevoelen, de gezindheid, die in Christus Jezus was, en vergelijkt alzoo het meerdere met het mindere: Hij, Christus Jezus, was in waarheid zoo groot en hoog, waarin Hij niemand Zich gelijk had, dat Hij Gode even gelijk was, en toch vernietigde en vernederde Hij Zichzelven ter wille zijner geloovigen; en zij, die door Hem verlosten geloovigen, verhieven zich op hunne geroofde schijngrootheid boven hunne mede geloovigen.

Zoo het gebruik van deze ongewone uitdrukking verklaard, bezigt haar de apostel niet alleen om Christus Jezus te doen kennen als den waarachtigen God en het eeuwige leven, maar is zij tegelijk bij uitnemendheid gepast, om de hoogen van stature in de gemeente van Filippi op het diepste te beschamen en te verootmoedigen, opdat zij het eenige en schoone voorbeeld van Christus Jesus mogen volgen, en in hen het gevoelen zij, dat ook in Hem was.

Ex ungue leonem.

In dien tweeërlei uiteenloopenden exegetischen tint staan beide commentaren tegenover elkander, en vullen ze juist daardoor elkander aan.

Niet zonder bedenking.

Bij Wuestman te Harderwijk verscheen een boekske: *Wat is Calvinisme? Een samenspraak door Rev. William D. Smith D. D., uit het Engelsch door W. G. Stevens, met een aanbevelend woord van Ds. M. J. van der Hoogt.*

Stellig kan de lezing van dit boekske in menig opzicht nuttig werken, en in dien zin verstaan we ten volle, dat de vertaler het uitgaf.

Toch achten we dit boekske niet zonder bedenking.

De titel zegt te veel.

Nu toch komt men onder den indruk, alsof hetgeen hier geboden wordt, ons waarlijk het Calvinisme in zijn vollen omvang doet kennen.

En dit is *niet* het geval.

Hier wordt het Calvinisme geboden, gelijk het in Engeland, vooral bij de Calvinistische Doopers, is blijven hangen, en gelijk ook Spurgeon het was toegedaan.

Doch dit juist is een *verminkt* Calvinisme, dat geacht wordt schier uitsluitend in de leer der Besluiten en der Verkiezing te bestaan, met wat daar rechtstreeks uit volgt.

Van alle overige kenmerkende Calvinistische karaktertrekken wordt dan ook gezwegen.

En wat nog bedenkelijker is, aan het slot wordt een opstel over het Belijdenis doen opgenomen, dat rust op de Doopersche idee alsof men eerst door dat Belijdenis doen als lid der kerk in de gemeenschap werd opgenomen.

Nu is het bekend, dat wij Gereformeerden zoo niet *kunnen* spreken, en dat naar onze Belijdenis, zelfs het te doopen kind reeds beschouwd wordt als in het Verbond besloten, en dat het voorts reeds door den Doop in de uitwendige gemeenschap wordt ingelijfd.

Zonder de lezing van dit boekske te ontraden, moeten we daarom toch waarschuwen tegen het denkbeeld, alsof hier nu eens in bevattelijke termen te vinden zou zijn, wat het Calvinisme wil en bedoelt.

In Engeland verstaat men het zoo.

Wij in Nederland weten beter.

Een historie van zeven jaren.

Ds. Oosten verliet de Hoofpleinkerk te Middelburg, en nam afscheid van zijn gemeente met een woord, dat hij bij Littooy, te Middelburg, in het licht zond.

Het was die publicatie waard.

Vooral ook om het korte maar veelzeggende relaas van zevenjarige kerkelijke historie, door den spreker aldus geformuleerd;

Toen ik voor 7 jaar hier kwam was er eene gemeente van Christus, maar niet welgevormd, niet hecht en sterk, niet sierlijk. De voegen waren los; het hout was vermolmd; steenen waren aan het uitvallen, doch het fundament was goed, want gij waart eene gemeente van Christus, gegrond ook op het woord van Apostelen en Profeten, u getrouwlijk gebracht door mijn voorganger Ds. Keulemans.

Menigmaal heb ik 't hart vastgehouden, als ik vaak geroepen werd om af te breken, om het fundament maar bloot te krijgen. Steenen zijn er soms uitgevallen, een enkele, doch vele werden er toegevoegd. God bouwde uitwendig. De plaatse onzer woning werd te eng en de profetie door Sanballats soms uitgesproken bij het heengaan van uw beminden leeraar Keulemans, dat de Kerk in de St. Pieterstraat verkocht zou worden, die profetie is vervuld, maar anders, maar heerlijk, want verkocht is zij, doch om als een getuige van de trouwe Gods op deze historische plek hier eene plaatsvervangster te krijgen, en nu door 't bespiedend oog van den vreemdeling wordt gadegeslagen en een woord van lof als deel ontvangt.

God bouwde door velen toe te brengen.

God bouwde door van velen het gestaltelijke weg te breken, om er voor te geven een wandelen in het geloof en een rusten in God, als ziende den Onzienlijke.

En nu, is het gebouw voltooid, zijn alle steenen vast, alle muren hecht?

Wie zou het durven hopen van de strijdende kerk? Neen, dan ontdekt mijn oog evenals voor zeven jaar zoo menige zwakke plek, zoo menige spie, zoo menig wankelend gebint.

Neen, dan zeg ik: Heere als Gij 't huis niet bouwt, tevergeefs arbeiden de bouwlieden.

God heeft gebouwd al die zeven jaren. Hij deed het, maar zal 't verder doen.

Als gij mij vraagt, wat mijn hart begeerd had, dikwerf vurig gesmeekt, dat de drie kamers van 't ééne huis Gods hier in Middelburg niet langer een gescheurden muur zouden getoond hebben, en tot schamper gelach verstrekken van den voorbijganger.

Het heeft niet mogen zijn.

Doch, Geliefden! ziet, bij al wat is, dan is er deze troost, wij bevelen u Gode die machtig is u op te bouwen. Als Hij opent, wie zal sluiten?

Als Hij bouwt, wie zal afbreken?

De knecht gaat heen maar de Bouwheer blijft. Hij bouwe u dan door zijn Woord et Geest. Hij bouwe u kinderen der gemeente, u mannen en vaders, u grijsaards. Hij bouwe u allen door Zijne genade om Jezus wil. Ja, geve u een erfdeel onder al de geheiligden.

Dat is het wat moed geeft.

We vorderen, we komen vooruit. Er komt weer stijl in ons kerkelijk leven. En Gode zij dank, die stijl is almeer de echt Gereformeerde, uit den bloeitijd onzer vaderen.

Uit de Pers.

Over *Sadrach* schrijft Ds. Klaarhamer in de *Utrechtsche Kerkbode* dit:

Misschien zal een of ander lezer denken: och al weêr over dien Sadrach; wat gaat ons die vreemde man aan!

Die zoo denkt, bewijst daarmeê, dat hij »*de Heidenbode*" en de »*Utrechtsche Kerkbode*" in de laatste tijden niet goed gelezen heeft, of vergeten is, wat hij las.

Want al weet men nu niet meer van Sadrach, dan wat in deze beide bladen over hem vermeld staat; dan zal men toch inzien, dat de Gereformeerde Kerken, die op Midden-Java in de zending arbeiden, *met dezen Sadrach te rekenen hebben.*

Al was het alleen maar hierom, *dat al de zoogenaamde gemeenten op Midden-Java de vrucht zijn van zijn arbeid en van die zijner helpers of volgers.*

Zoodat alle christenen uit de Javanen hem hooggelijk vereeren en liefhebben *als hun geestelijken vader* en *niets te maken willen hebben met, noch luisteren willen naar iemand, die dezen hun geestelijken vader kwâlijk behandelt.*

Zeer natuurlijk.

Wij zouden wel eens willen zien, welk huisgezin zou gedoogen, dat een *vreemde* er binnenkwam, en den vader beleedigde en eenvoudig op zij zette, om dan zonder hem de zaken van het huisgezin te regelen.

Hoe kunnen wij dan nu tot Sadrach's arbeid ingaan, in Sadrach's kring gaan prediken, onder Sadrach's kinderen gaan arbeiden, terwijl hij zelf er nog is en arbeidt, — *zonder met hem te rekenen?*

Dit gaat nog te minder, nu de Regeering hem bij besluit van 19 Juli 1892 als »*stichtenden*" en »*inlandsche voorganger*" uitdrukkelijk handhaaft tegen het verzoek der Nederl. Geref. Zend. Ver., om hem te verbieden, langer als zoodanig op te treden.

Zoo'n man zet men maar niet eenvoudig op zij. En met te doen, alsof hij er niet is, verwekt men alleen maar ergernis bij de Javaansche Christenen, sluit alle harten voor zich toe, en maakt zich in 't oog van hen, die de zaken kunnen beoordeelen, eenvoudig bespottelijk.

Neen wij *moeten* wel met Sadrach rekenen.

Het is daarom voor onze Kerken van groot belang ook *met 't oog op de voorgenomen regeling van den arbeid*, om Sadrach en zijn arbeid en zijn kringen *goed* te kennen.

Als onze deputaten voor de concept-regeling hiermede geen rekening houden, dan zal dit een der redenen zijn, waardoor de arbeid der kerken zal mislukken.

Nu is men er zoo aan gewoon geraakt, om Sadrach een *dwaalleeraar* een *leugenleeraar* te noemen. En bij de meesten staat hij voor de aandacht als een man, die met slim en boos overleg en opzet dwalingen verkondigt ten eigen bate.

Is dit nu waar? Is hij zoo'n man?

Mag men met het oe gebod als regel zich hem zóó voorstellen en aan anderen die voorstelling geven?

Wij voor ons durven hierop *niet toestemmend* antwoorden.

Want »*lichtelijk*" en »*onverhoord*" oordeelen of helpen veroordeelen, is óók *tegen* den regel van dit gebod.

En zou iemand ons nu ook kunnen seggen: *Wanneer, waar en door wie Sadrach verhoord is in zake de beschuldigingen tegen hem ingebracht?*

Voorzoover wij weten, is hij onverhoord veroordeeld?

De twee mannen Wilhelm en Adriaanse, die door hun kennis van de Javaansche taal in staat waren of zijn, om met hem te spreken, zóó dat *hij hen* en *zij hem verstaan* konden en die ook met hem gesproken hebben, *die noemen hem niet* met den naam dwaalleeraar.

Die erkennen, dat hij in menig opzicht dwaalt *uit onwetendheid, maar dat er in hem zelf en bij hem zelf en bij zijn volgelingen de will, de toelig is, om naar het Woord te leven.*

Dat Sadrach en de zijnen die Schrift *niet beter* verstaan en in menig opzicht *verkeerd* verstaan is geen wonder. Onder Sadrach's geestelijke vaders en moeders was er niet een, die de waarheid recht verstond en niet zelf in meer dan een stuk dwaalde. En wie heeft hem daarna beter onderwezen? Wilhelm was de eerste, die 't ondernam en Ds. Adriaanse zet het voort en *dit waarlijk met goed gevolg.*

Kan men een man, die met grooten ijver arbeidt, die voorbeeldig leeft en die *uit onkunde* dwaalt, door niemand beter onderricht zijnde, nu een *dwaalleeraar* noemen en als zoodanig *veroordelen* en *uitwerpen?*

Eigenlijk hangt in de zaak van Sadrach alles af van de vraag: *is die man een opzettelijke bedrieger, of is hij oprecht?*

Er zijn er, die in elken Javaan een geboren bedrieger zien.

Dit oordeel kunnen we laten voor wat het is.

Zeker, men moet met den Javaan voorzichtig zijn. Zijn aard en aanleg heeft op dit punt wel wat van Jacobs aard en aanleg.

Maar die zijn er immers onder de Hollanders ook wel, ook al zijn ze gereformeerd, al zijn ze zendeling of predikant of onderwijzer, is 't niet?

Wij spreken van »katjes, die men niet zonder handschoenen moet aanpakken".

Nu, zoo'n katje is Sadrach wel, dat hebben zij tot hun schade ondervonden, die hem met de bloote hand wel meenden te kunnen aanvatten.

Maar is hij nu hierom een *bedrieger*, die gemeden moet; en zouden we ons te schande maken en bezondigen, als we met dien man nog iets van doen willen hebben?

Wij zouden op deze vraag niet gaarne met »ja" antwoorden.

Integendeel, vooralsnog zouden wij voor ons »neen" antwoorden.

Ons doel ook met dit schrijven is, hen, die 't aangaat, tot ernstig onderzoek te prikkelen en al onze lezers aan te sporen, om uit »*de Heidenbode*" uit de »*Utrechtsche Kerkbode*" vooral uit *de Javaansche brieven* en uit »*Een jaar op reis in dienst der Zending*" zich een eigen oordeel te vormen, opdat de komende Synode ons gereed vinde.

Dit is zeker niet te sterk gesproken, al blijven we betwijfelen, of een Synode op zoo verren afstand hierover oordeelen kan.

Alleen wie lange jaren in Indie zelf aan Indische toestanden gewend is, de Indische taal door en door kent, en tevens niet enkel stijl belijder, maar ook historisch theoloog is, kan hier oordeelen.

Aan het oordeel b. v. van een man als Ds. Jansz te Pati, zoo deze de zaak onderzoeken kon, zouden we veel hechten.

Voor Kinderen.

GERING EN TOCH GROOT.

In de badplaats Teplitz was in den zomer van .... een zeer talrijk en schitterend gezelschap van vreemdelingen vergaderd. Zij waren door een der drie krachtigste beweegredenen, nameliik behoefte, mode of vermaak, naar dit bad gedreven, en zoo vond men dan ook hier personen van allerlei stand, ouderdom en natie. De bekoorlijke omtrek levert velerlei gelegenheden op om zich te vermaken, en zij bedienden zich ook van alle deze, als het weder dit toeliet.

In den ruimen tuin van het slot, in de schaduwrijke lanen, vergaderden meestal des middags, vóór het eten, een aantal menschen uit de hoogere klasse, om hier te wandelen. Op dezen tijd vond men hier doorgaans weinig oude menschen of die van een minderen stand waren, zoo min als verlegen behoeftigen, of zoo die al hier waren, hielden zij zich in de afgelegenste deelen van den tuin op. Zelden zag men